

„Казаларската царица“ донякъде напомня за оная поредица романи, които немският писател Теодор Фонтане (1819–1898) е посветил на женски образи и които, в една или друга степен, разглеждат конфликти между стремежа им към лично щастие и обществените норми (и предразсъдъци) – „L'Adultera“ (1882), „Cécile“ (1887), „Effi Briest“ (1895) и други. Критиката ги нарича понякога „женски романи“, като под този термин не се разбират евтини развлекателни книжлета за непридирчиви читателки, а романи за социални аспекти в живота на жената. Въсъщност в тези романи женските образи са едновременно и медиум за осветляване на основни проблеми на дадено общество изобщо. В този смисъл и „Казаларската царица“ е и „женски роман“.

Между многото оценки, давани в литературни истории и вазоведски публикации, заслужава да се замислим за становището на Малчо Николов, който в своята „История на българската литература“ сред интересните проблеми, поставяни в този роман, на първо място изтъква тези „за свободата на жената, (...) за борбата с остарелите обществени предразсъдъци и условности“¹⁴. Наистина, в „Казаларската царица“ Вазов поставя въпроса за свободата на жената.

Най-очевидно и пряко това се осъществява чрез персонажа на актрисата Фотина. Еманципирана жена, която ревностно пази своята независимост, брани своето достойнство според девиза „живей и презирай“, тя е, както бихме казали днес, самоопределяща се жена. Фотина от своя страна се опитва да помага на Цонка, подканва я и я окуражава да живее свой живот. Вазов неслучайно открива такава смела изява на самочувствие и кураж именно сред артисти, едно съсловие, за което през онова време сред „порядъчните“ хора са се ширели доста предубеждения.

Но защо да не свържем Вазовия въпрос за свободата на жената и със заглавната героиня? Цонка е влязла в конфликт с господстващия морал, включително с неговите предразсъдъци, и, бихме казали днес – с мейнстрийма. Поради това тя изведнъж е „белязана“. Оттук именно идва основният конфликт на романа. И дори онези, които имат положително отношение към Цонка, изведнъж се съписват и проявяват ту по-голяма, ту по-малка резервираност към нея. Поп Деян я обича като дъщеря, дори я приютава известно време в къщата си, въпреки мърморенето на селяните, той ѝ съчувства, милостив е и я утешава с божията милост, като цитира по своему евангелието от Лука („прощават ѝ се многото грехове, защото много обикна“; Лука 7:47), но и за него тя само в „душата си“ е чиста и невинна¹⁵. Поп Деян набляга върху моралния аспект на случилото се, пледира за прощаването на „греха“. А защо да е грях?

Мотивът за прелъстител и за прелъстената е много отдавнашен в световната литература¹⁶ и Вазов ще е знаел доста примери. Не е изключено да му е бил известен руският превод на романа „Der Büttnerbauer“ от Вилхелм фон Поленц (1861–1903), към който Лев Толстой е написал предговор (1899; български превод излиза през 1906 г.). Романът разказва за разоряването на едно селско семейство в резултат на новите имуществени отношения, които нахлуват в селото и подкопават старите патриархални устои. На този фон Паулина се бори за брак със станал лекомислен в казармата момък, с когото вече имат дете, докато братовчедката ѝ Тони, която също има извънбрачно дете, пропада и става проститутка. А за романа „Възкресение“ на Толстой Вазов откликва веднага след отпечатването му, като подчертава, че доминиращата тема тук е „великото